

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ВЛАСОВА Олена Іванівна

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ
ДИТЯЧИХ МІСТЕЧОК У СПАДЩИНІ ГЕРМАНА ГМЕЙНЕРА

Спеціальність 13.00.01 -
теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1993

АВ 28. 720

Робота виконана в Київському державному педагогічному інституті іноземних мов.

Вузковий керівник - кандидат педагогічних наук,
професор **М.Б.Євтух**

Офіційні опоненти - дійсний член АПН України,
доктор педагогічних наук,
професор **О.Я.Савченко**

- кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробіт-
ник інституту педагогіки
АПН України **В.В.Абамкіна**

Провідна установа - Харківський державний педагогічний
інститут ім. Г.С.Сковороди

Захист відбудеться "24. грудня". 1993 року на засіданні спеціалізованої вченої ради К 068-18.15 по присудженні наукового ступеня кандидата педагогічних наук у Київському університеті ім.Тараса Шевченка за адресою: 252601, м.Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету.

Автореферат розіслано "26. листопада" 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Камин С.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Особливості розвитку сучасного суспільства зумовляють посилення наукового інтересу до питань формування гуманних стосунків між людьми, становлення гармонійної особистості. Ці проблеми привертала увагу педагогів (К.Д.Ушинський, С.Г.Щацький, А.С.Макаренко, В.С.Сухомлинський, Ш.А.Амонашвілі, В.Ф.Шаталов, Є.М.Ільїн, Є.Ш.Сазонов), психологів (Л.С.Виготський, Є.В.Субботський, С.Г.Якобсон), філософів і соціологів (С.Ф.Анісімов, А.С.Арсеньєв, Є.В.Беляєва, А.А.Гусейнов, О.Г.Дробницький).

Дедалі більше уваги звертається на проблему сирітства, соціального виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки. Хоча цьому питанню присвячено цілий ряд цікавих і глибоких досліджень (І.В.Дубровіна, В.С.Мухіна, Г.М.Прихожан, Н.М.Толстих, Т.І.Шферва), загалом його психолого-педагогічне роз'язання залишається недостатнім.

Створення в Україні національної системи виховання та освіти підростаючого покоління неможливе без урахування досягнень світової прогресивної педагогічної теорії й практики, без опори на зарубіжний педагогічний досвід. Аналіз історико-педагогічної літератури дає підстави, зокрема, твердити, що поза увагою вітчизняних учених значноміром залишилася система підготовки матерів-вихователок дитячих ністечок у спадщині видатного австрійського педагога Германа Гейнера.

Герман Гейнер (1919-1986 рр.) здобув усевітнє визнання як творець широко відомої соціальної структури - моделі "SOS-Kinderdorf", заснованої 1949 року. Останнім часом інтерес до його системи, що на сьогоднішній день має численних прихильників у багатьох країнах світу, особливо зріс. Після чотирьох десятиріч динамічного розвитку ця інституція стала міжнародною високодиференційованою зразковою організацією, чия практична допомога дітям, підліткам, сім'ї здобула широке заслужене визнання серед педагогічної громадськості.

Соціальна структура Германа Гейнера в світовому масштабі на сьогодні охоплює більш як сто національних об'єднань "SOS-Kinderdorf". Дев'яносто тисяч меценатів фінансують вихованців дитячих ністечок. 150 тисяч дітей виховуються в більш як тисячі закладів із дитячими ністечками, соціальними центрами, консультаційними пунктами, колодійними будинками, школами, дитячими садками, навчально-професійними закладами, установами для матерів і дітей,

лікарнями, майстернями, фермами томо.

З плином часу педагогічна спадщина Германа Гейнера не лише не втрачає своєї актуальності, а, навпаки, набуває дедалі глибшого змісту. Служіння її виховних засад і цінність практичного досвіду були незаперечно підтверджені в ході багаторічної діяльності дитячих ністечок.

Винятково важливого значення надавав Герман Гейнер якнайбільшому наближенню виховання в дитячих ністечках до умов сімейного життя, де діти оточені постійною опікою й піклуванням матері. Материнський принцип завжди був одним із провідних для Германа Гейнера. Розроблена ним концепція сім'ї дитячого ністечка передбачає ретельний відбір і ґрунтовну професійну підготовку матерів-виховательок. Для Германа Гейнера ідеалом виховательки була жінка-педагог, яка добре орієнтується в різних сферах життя, виявляє обізнаність з літературою та мистецтвом, вичає і розуміє дитячу психологію, застосовує раціональні методи виховання.

Система суспільного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, що складалася в нашій країні, фактично не передбачає спеціальної фахової підготовки педагогів для роботи з такими дітьми. Навіть найґрунтовніша педагогічна освіта, здобута в педагогічних училищах, інститутах та університетах, залишає чималі прогалини у готовності вихователя до діяльності в цій великій специфічній сфері. Час, що потрібен для набуття відповідного досвіду, розтягується іноді на багато років.

Натомість доцільна, цілеспрямована підготовка матерів-виховательок сімейних дитячих будинків, обґрунтована та широко впроваджена в життя Германом Гейнером і його послідовниками, може служити чудовим зразком для наслідування та запозичень, які допомогли б розвинути і вдосконалити вітчизняну систему виховання знедоленних дітей. У зв'язку з цим актуальність вивчення теоретичної концепції Германа Гейнера та досвіду її практичного втілення не лише зберігається, але й посилюється на сучасному етапі розвитку української держави і суспільства.

Об'єкт дослідження стала педагогічна спадщина Германа Гейнера.

Предмет дослідження - принципи та закономірності процесу фахової психолого-педагогічної підготовки матерів-виховательок сімейних дитячих будинків у системі "SOS-Kinderdorf".

Мета дослідження полягала у вивченні та системному аналізі

педагогічних поглядів Германа Гмейнера, висвітленні його теоретичного та практичного внеску в роз'язання проблеми суспільного виховання дітей, які залишилися без батьківської опіки, визначенні основних шляхів творчого використання сформульованих ним ідей у практиці підготовки вихователів дитячих будинків і шкіл-інтернатів.

Предмет і мета дослідження визначили такі його завдання:

- вивчити й систематизувати теоретичні положення та практичний досвід Германа Гмейнера організації й функціонування дитячих містечок;

- узагальнити ідеї Германа Гмейнера щодо ролі матерів-вихователюк сімейних дитячих будинків у процесі формування особистості дітей - вихованців дитячих містечок;

- проаналізувати особливості професійної підготовки матерів-вихователюк у системі "505-Kinderdorf";

- визначити можливості використання досягнень системи Германа Гмейнера для професійної підготовки вихователів у сучасних умовах.

Методологічну основу дослідження склали ідеї вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів щодо засад формування дитячої особистості в умовах суспільного виховання дитини, особливостей професійної підготовки вихователів до роботи з дітьми, позбавленими батьківської опіки, закономірностей процесу взаємодії та спілкування вихователів і дітей у закладах суспільного догляду та опіки (А.С.Макаренко, Л.І.Божович, Г.С.Костик, В.С.Мухіна, H.Gmeiner, V.Neubauer, H.Aspenberger, A.Thomas, M.Vollert, V.Then).

У роботі над дисертацією було використано такі методи: теоретичний аналіз праць вітчизняних і зарубіжних педагогів та психологів з досліджуваної проблеми; теоретичний аналіз педагогічної спадщини Германа Гмейнера відповідно до мети й завдань дослідження; вивчення архівних матеріалів і поточної документації школи матерів-вихователюк; вивчення та узагальнення досвіду практичної реалізації ідей видатного педагога під час відвідання дитячих містечок в Австрії та Німеччині; бесіди з вихователями й вихованцями сімейних дитячих будинків.

Основними джерелами дослідження стали друковані праці Германа Гмейнера та його учнів і послідовників, дисертаційні роботи сучасних австрійських і німецьких педагогів, письмові реферати вихователюк і керівних працівників дитячих містечок "Hinterbühl"

в Австрії та "Oberpfalz" у Німеччині, архівні матеріали інституту соціальної педагогіки в Мюнхені, Віденської Національної бібліотеки та бібліотеки Віденського університету.

Наукова новизна і теоретична значущість роботи полягають у тому, що в ній розкрито та систематизовано погляди Германа Гмейнера на зміст виховного процесу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківської опіки, вивчено істотні моменти його педагогічної концепції, показано, як було практично реалізовано ідею створення дитячих ністечок, висвітлено особливості залучення матерів-вихователюк до опікувальної праці, специфіку їх професійного відбору, визначено особливості підготовки жінок-педагогів до виховання й догляду дітей - вихованців сімейних дитячих будинків, проаналізовано можливість і доцільність використання досягнень гмейнерівської системи у вітчизняній педагогічній практиці.

Практичне значення дослідження зумовиється тим, що висновки та рекомендації, розроблені на основі проведеного вивчення педагогічних поглядів і практичної діяльності Германа Гмейнера, сприятимуть удосконаленню практики виховання дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського догляду, у системі закладів суспільної опіки, піднесенню рівня професійної педагогічної підготовки студентів педагогічних інститутів та університетів, учнів педагогічних училищ, удосконаленню системи підвищення кваліфікації педагогів - працівників дитячих будинків і шкіл-інтернатів.

Положення, що вносяться на захист.

Процес професійної підготовки матерів-вихователюк у системі "SOS-Kinderdorf" відзначається високим ступенем практично-"життєвської" доцільності. Послідовне втілення в практику виховання безпритульних дітей принципу сімейної організації орієнтує діяльність матері дитячого ністечка на виконання двох ролей - ерзацматері і педагога.

Важливою передумовою успішної підготовки матерів-вихователюк до праці в дитячих ністечках є система всебічного, психологічно обґрунтованого професійного відбору кандидаток, яка вклучає докладне вивчення об'єктивних характеристик, тестування та практичну перевірку (їхніх фахово-педагогічних, морально-психологічних і господарських якостей).

У ході професійної підготовки матерів-вихователюк дитячих

1. Термін, уведений в обіг Германом Гмейнером.

містечок великого значення надається вивченню предметів психолого-педагогічного циклу, які мають виразну практичну спрямованість і безпосередньо зорієнтовані на проблеми виховання дітей у системі "SOS-Kinderdorf".

Підготовка ерзацкватерів до майбутньої професії здійснюється через опанування знань, умінь і навичок у різноманітних сферах діяльності, що має на меті забезпечити умови для ефективного впливу на особистісний розвиток та організацію побуту вихованців.

Професійна підготовка матерів-вихователюк передбачає постійне психолого-педагогічне самовдосконалення, спрямає розв'язання їхніх власних життєвих та особистих проблем, спирається на широкі системи соціально-економічного захисту вихованців і співробітників дитячих містечок.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися та обговорювалися на міжвузівській науково-практичній конференції "Формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки майбутнього вчителя" (Київ, 1991), міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми формування загальнолюдських цінностей в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя" (Київ, 1991), міжвузівській науково-практичній конференції "Соціально-психологічні проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя" (Київ, 1992), міжнародній науково-практичній конференції "Гуманістичні аспекти реформування і розвитку національної системи освіти" (Київ, 1993), міжвузівській науково-практичній конференції "Психолого-педагогічні аспекти гуманізації педагогічної взаємодії" (Дрогобич, 1993), засіданнях кафедри педагогіки та психології Київського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Зміст і результати роботи відображено в 4 публікаціях.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, закінчення, списку основної використаної літератури, який містить 265 найменувань, у тому числі 131 іноземними мовами, додатків. Дисертація викладена на 144 сторінках машинописного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, виділено об'єкт і предмет дослідження, визначено його мету і завдання, розкрито методологічну основу дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення, подано положення, які вносяться на захист, наведено дані про апробації роботи.

Перший розділ "Дитяче містечко як соціально-педагогічний заклад нового типу" присвячено методологічному аналізу процесу становлення й розвитку системи "SOS-Kinderdorf", педагогічній концепції Германа Гейнера та його послідовників.

Гейнерівська ідея, яка передбачала створення для покинутих дітей середовища, наближеного до звичайного сімейного оточення, ґрунтувалася на багатстві теоретичної і практичної спадщини видатних педагогів XVII-XX ст. (В.Г.Песталоцці, Th.J.Barnardo, D.G.Bosko, E.J.Flanagan, A.H.Francke, H.Lietz, J.H.Wichern).

Багато цінного запозичив Герман Гейнер із виховної системи А.С.Макаренка, до праць якого він неодноразово звертався. Його зацікавив досвід практичної організації дитячих колоній для безпритульних дітей та виховної роботи з неповнолітніми правопорушниками. Особливо важливі для Германа Гейнера були ідеї А.С.Макаренка про виховання особистості через вплив дитячого колективу.

Прагнучи надати своїй системі виразно гуманістичної спрямованості, Герман Гейнер шукав підтвердження слушності ідей сімейного виховання знедоляних дітей у поглядах видатного польського вченого-педагога Я.Корчака. Порівняння педагогічних концепцій Германа Гейнера і Я.Корчака дає можливість виявити цілу низку принципових збігів у поглядах на значення власної активності і самостійності дитини, співпраці вихователя і вихованця, особистого прикладу дорослих, впливу дитячого колективу.

Вивчення досвіду видатних попередників і сучасників та потреби тогочасної педагогічної практики (велика кількість безпритульних дітей та одиноких вінок у повсюдній Австрії) нашохинули Германа Гейнера на ідею створення дитячого містечка із затишними будинками, де б проживали, "як у нормальній сім'ї", одинокі вінки з прийнятими дітьми.

І хоча модель сімейного дитячого будинку була на той час де-юре незвичайна, 1949 року Герман Гейнер та його однодумці засну-

вали фонд дитячих містечок як позапартійну приватну соціальну структуру. Згодом ідея дитячих містечок поширилась на інші європейські країни, а далі охопила всі континенти. Сьогодні міжнародна організація "SOS-Kinderdorf International" вважається однією з найбільших приватних організацій соціальної допомоги. 1985 року до її складу входило 111 національних об'єднань, під опіком яких знаходилося 248 дитячих містечок і 454 соціальні центри (дитячі садки, початкові школи, молодіжні будинки, лікувальні заклади), де виховувалося 50 тисяч позбавлених батьківської опіки дітей.

Дослідження довело, що ерзацісін'я, яку Герман Гейнер сформував відповідно до своєї педагогічної програми, це не лише засіб, але й мета виховання. Концепція австрійського педагога слід розглядати як принципову світоглядну позицію. Герман Гейнер наполягав на необхідності порятунку покинутої, залишеної напризволяще дитини, яку потрібно повернути в суспільство здоровим фізично, духовно, душевно, пристосованом до нормальних умов життя. Тільки так стане можливо вироблення в дитини позитивного ставлення до світу, до її оточення, і тільки в такий спосіб дитина зможе себе повноцінно в ньому проявити.

Покинутій дитині, вважав Герман Гейнер, насамперед бракує почуття безпеки, рідної домівки та всеохоплюючої, сильної, дбайливої любові. У сім'ї дитячого містечка дитина повинна знайти не тільки притулок, але й міцну та щире душевну підтримку і допомогу.

Завдання дитячих містечок має полягати в заповненні прогалини між вихованням у сім'ї і перебуванням дитини в дитячому будинку, притулку. Дитячі містечка повинні забезпечувати дітям достатньо широку та диференційовану опіку й догляд. До містечок приймаються насамперед ті діти, які не можуть знайти сім'ї, яка б їх усиновила або почала здійснювати над ними опіку, але негативний досвід яких ще не настільки сильний, щоб унеможливити процес виховання в середовищі, наближеному до сімейного.

Виховний процес у дитячому містечку випливає передусім із буднів спільного сімейного життя матері та її приючених дітей. У складних ситуаціях мати-вихователька і вихованці можуть розраховувати на допомогу фахівців - психологів, лікарів та ін.

До головних ідей педагогіки дитячих містечок соратник і дослідник Германа Гейнера V. Neubaier відніс:

- надання переваги вихованню дітей перед самою лише опікою;
- наближеність умов виховання до сімейних;

- безперервність виховання;
 - спільне виховання хлопчиків і дівчаток;
 - виховання творчих здібностей;
 - використання виховного впливу громади дитячого містечка.
- Основними психологічними цілями процесу формування особистості дитини в умовах дитячого містечка V.Thel назвав:
- формування об'єктивної самооцінки ("Я можу бути самим собою");
 - виховання солідарності і відповідальності ("Я не покинутий напризволяще");
 - заглиблення в світ релігії, у людське єство ("Моє життя має сенс");
 - виховання самостійності ("Я можу сам керувати своїм життям");
 - виховання працездатності і творчості ("Я можу чогось досягти").

Такий чинник, дитяче містечко забезпечує дитині нормальне людське життя, дає їй притулок і звільняє від необхідності здобувати засоби існування асоціальними способами. Повноцінне харчування, медичний нагляд, дотримання санітарно-гігієнічних норм стають звичайними повсякденними елементами життя дитини. [І дитинство, власне, починає виконувати свою основну соціальну функцію - поступового, під впливом і за допомогою дорослих, впровадження дитини у світ зрілих і повноцінних міжлюдських стосунків.

Тривале перебування дитини в дитячому містечку звичайно має серйозну психолого-педагогічну мету - забезпечити якнайповнішу адаптацію її до середовища, максимально нейтралізувати або й викоренити набутий нею негативний досвід спілкування із середовищем. Виховання в дитячому містечку повинно наближатися до нормального сімейного виховання. Затишний будинок має стати для дитини її домішкою. Мати, брати й сестри - такіми ж членами сім'ї, як це буває у звичайній родині.

У зв'язку з цим великого значення в дитячих містечках надається психологічному доглядові дітей. Діяльність професійного компетентного психолога розглядається в роботі як одна з найістотніших переваг виховного процесу в системі "SOS-Kinderdorf".

Здійснення соціальної адаптації дитини в дитячому містечку орієнтується на всебічний розвиток її індивідуальності, на усунення небезпеки особистісної нівеляції в умовах багатодітної

сім'ї. Водночас постійне перебування в оточенні інших дітей, надання взаємної допомоги та вияв турботи одне про одного формують у дитини позитивний досвід сімейної взаємодії, що згодом може стати психологічним основою для створення власної гармонійної сім'ї.

Життя вихованців дитячого містечка не обмежується рамками сім'ї та самого містечка. Відвідування звичайної публічної школи, сільської церкви, спілкування з грокадом сусіднього села - все це має на меті поступове виведення дітей на широкий простір суспільного життя, пристосування їх до мирних та загальних складніших стосунків поза домітком й містечком.

Необхідно відзначити, що валангом перевагом системи "SOS-Kinderdorf" є те, що діти, які вибувають із містечка за віком, не покидаються напризволяще і не залишаються сам-на-сам зі світом дорослих. Дитяче містечко ще протягом тривалого часу зберігає за собою функції морального і навіть матеріального притулку для вихованців, особливо якщо вони зазнають життєвої кривди. Втік, уже саме усвідомлення того, що є такий притулок, допомагає внакові або дівчанці долати знегоди і самостверджуватися в дорослому самотійному житті.

Створенням системи "SOS-Kinderdorf" Герман Глейнер поклав початок новому періодові в справі опікування безпритульних і знехтуваних дітей. З часом ідеї видатного педагога-гуманіста набули самодостатньої цінності і стали об'єктом уваги багатьох, насамперед австрійських і німецьких, дослідників (F.Haider, E.Kliment, V.Neubauer, M.Reithel, A.Rieder, V.Then, O.Winkler, H.Wollensack, F.Wurst).

Наше дослідження довело, що складна, розгалужена система стосунків у структурі дитячих містечок викас від людей, які там працюють, високого рівня фахової, передусім психологічної та педагогічної підготовки. І керівники-адміністратори, і лікарі, і психологи, і технічні та господарські працівники, на яких лежить великий тягар відповідальності за долі десятків і сотень дітей, повинні бути висококваліфікованими, досвідченими спеціалістами, майстри своєї справи.

Головном ланком як матеріальної, так і духовної опіки над дітьми є мати-вихователька дитячого містечка. Саме вона має найбільше обов'язків, і від неї найбільше залежить догляд дітей, їх ефективна адаптація й підготовка до життя в сім'ї та поза нею.

Тому не дивно, що досягнення високого професійного рівня на-

терянн дитячих ністечок надається величезного значення. Вивчення основних елементів фахової підготовки матерів-виховательок у педагогічній системі "SOS-Kinderdorf" присвячено **другий розділ** роботи "Професійна підготовка вихователів дитячих ністечок".

В розділі розглянуто особливості сімейної структури і материнського виховання в системі "SOS-Kinderdorf".

Сім'я дитячого ністечка на чолі з ерзацнатір'в - це фундамент, на якому базується провідна ідея системи Германа Гнейнера. Така сім'я повинна забезпечувати якнайповніше поєднання виховання покинутих дітей і соціального материнства бездітних жінок. Найоптимальнішою формою такого поєднання виявляється професія матері дитячого ністечка.

Тасниці досягнутих у дитячих ністечках успіхів у вихованні Герман Гнейнер найчастіше пов'язує з "тасницею материнського почуття". Різні аспекти специфічного материнського виховання та реалізації принципу материнства в системі "SOS-Kinderdorf" досліджували V.Thein, M.Keilhacker, J.Pillat, H.Burgeff.

Створення сім'ї дитячого ністечка, з огляду на тривалість спільного проживання і співпраці матері-виховательки і вихованців, вимагає дуже обережного підходу. Тут, з одного боку, слід урахувувати індивідуальні кохливості й особливості матері, а з іншого - зважати на конкретні проблеми і потреби дітей.

Сім'ї створюються по-різному. В одних випадках мати-вихователька відразу по закінченні школи для матерів розпочинає свою діяльність із повністю укомплектованою сім'єю. В інших - сім'я формується поступово, аж поки не розростеться до прийнятних розмірів.

Уже в ході створення нової сім'ї передбачається відповідний варіант вибуття дітей із ністечка. Сім'я може створюватися на чітко окреслений період, після якого всі діти разом із катір'в покидають ністечко. Інші сім'ї можуть зберігатися протягом тривалого часу за рахунок прибуття нових вихованців на місце тих, що вибули з ністечка за віком. Кількість дітей у таких сім'ях може кохливатися, але загалом переважає тенденція до поступового її зменшення.

Діти й підлітки, прийняті до дитячого ністечка, залишаються під опікою об'єднання цих ністечок доти, доки вони не будуть спроможні самостійно влаштовувати своє життя.

Мати-вихователька, як це було задумано Германом Гнейнером

від самого початку, повинна вивчати і добре знати особливості спілкування дітей між собою, виховувати в них взаємну повагу одне до одного, сприяти встановленню дружніх стосунків. Сімейна структура гнейнерівської системи зорієнтована на формування взаємозалежності, спільної відповідальності за справи в будинку і всьому містечку.

Головний шлях, через який здійснюється індивідуальний вплив вихователя на дітей дитячого містечка, - спілкування матері-виховательки з дитиною в ході їхнього співжиття. У нашому дослідженні констатується, що педагогічні можливості виховного процесу в дитячих містечках криються насамперед у буднях, у спільному розв'язанні повсякденних проблем ерзацватір'я та її вихованцями. Загалом усе це мало чим відрізняється від звичайного життя так званої нормальної сім'ї, але відзначається більшою напруженістю та міцністю.

Сім'я дитячого містечка постійно збагачується успіхами всіх індивідів, тобто кожного члена сім'ї зокрема. Потрапляючи до такої групи, дитина й сама "живиться" цими успіхами, вони стають для неї джерелом натяги до різних видів діяльності. Праця в сім'ї дитячого містечка розвиває в душі дитини почуття особистої відповідальності за кожний вчинок, спонукає до солідарності в колективі. Одним із основних завдань матері-виховательки є допомога вихованцеві у встановленні та зміцненні його зв'язків із дитячим колективом, сприяти поліпшенню його становища в системі міжособистісних стосунків.

Окремі дослідники порушують питання, чи не викликається в дітей через позначення "сім'я" уявлення про справжню сім'ю як щось подібне до сім'ї, у якій перебувають вихованці містечка, і тим самим чи не передається демо спотворений образ сім'ї.

Початково Герман Гнейнер передбачав модель сім'ї, у якій виховательки мало бути подружжя. Але обставини привели до тієї моделі, яка складалася, переконала більш реалістична оцінка ситуації. Розв'язання проблеми пішло демо іншим шляхом - через створення для матері-виховательки якнайкращих умов роботи, максимального коливе вивільнення її від безперервних повсякденних клопотів.

Досвід багаторічної діяльності дитячих містечок показує, що, незважаючи на відсутність у сім'ї батька, більшість дітей і підлітків, які виростили тут, згодом добре зідентифікуватися з відповідною статевою роллю. Це зумовлюється, зокрема, відкритою атмо-

фером дитячих кісточок і порівняно добре розвинутою системою допокоги матерям-вихователькам.

Ерзацматерям було б набагато важче протягом тривалого часу виконувати свої професійні обов'язки, якби вони намагалися чітко розмежувати своє особисте і професійне життя, свій робочий і вільний час. Лише тісне переплетіння цих двох сфер може дати плідні результати. Відчуття матер'ям своєї значущості та необхідності дітям надає їм впевненості в її особистому житті, віри в свої сили. Досвід сімейного співжиття, спілкування з колегами й друзями збагачують будні і підтримують матерів у їхній щоденній нелегкій праці.

У дослідженні значну увагу приділено аналізу системи відбору та професійної підготовки матерів-вихователек дитячих кісточок. Розглянуто й охарактеризовано етапи, критерії і методи відбору кандидаток на посаду ерзацматерів, висвітлено зміст та організаційні форми навчання в школі матерів, здійснено порівняльний аналіз навчальної програми такої школи і вітчизняної програми методики роботи із соціально занедбаними дітьми для учнів педагогічних училищ із спеціальності "Викладання в початкових класах" з додатковим кваліфікаційним "Вихователь школи інтернату, дитячого будинку".

У гнейнерівській моделі серйозно й глибоко вироблено систему відбору майбутніх працівників, визначення їх психологічної відповідності обраній справі. Головним критерієм тут виступає не освіта, а людські якості претенденток. Науково обгрунтована програма їх відбору була розроблена ще за життя Германа Гнейнера. Згодом вона розвивалася та вдосконалювалася. Її основні риси й елементи розкрито в дослідженнях Н. Виргеф, V. Then, A. Neubaueг.

Педагогічна освіта або певний досвід роботи з дітьми - бажана але не обов'язкова якість. Кандидатки, які зголошувалися на навчання в школі матерів, можуть мати найрізноманітніші професії або не мати жодної.

Звичайно число претенденток буває досить великим, і відбір, який здійснюється, є достатньо жорстким. Ще 1971 року було розроблено критерії, яким повинні відповідати жінки, що мають діяти своє життя з нерідними їм дітьми і доглядати та виховувати їх як своїх власних. Ці критерії діють і по сьогодні:

- вік від 25 до 38-40 років;
- незаняття, овдовіла, розлучена;

- бездітна (або може мати одну-дві власні дитини, якщо вона при цьому незалежна);
- вірничі;
- бездоганне здоров'я;
- психічно зрівноважена;
- середній інтелектуальний рівень;
- педагогічна майстерність;
- материнські почуття;
- вправність у веденні господарства;
- готовність обрати професію.

Лише жінки, які відповідають усім цим вимогам, мають шанс стати ерзацматерями за фахом.

Помук та агітація жінок для залучення їх до дитячих ністечок ведеться різними шляхами. Основні з них розглядаються у роботі. Відзначається, що агітація, вербування проводяться не з метою спокусити кандидаток, створити в них рожеві ілюзії. Навпаки, підхід до цієї справи завжди був тверезий, розсудливий. Професія ерзац-матері знальовується оптимістично, але й об'єктивно, конструктивно.

На початковому етапі відбору вивчаються та перевіряються різноманітні документи, що їх надсилає зацікавлена особа. За результатами перевірок робиться висновок про подальше знайомство з кандидаткою або про відмову їй.

Якщо результати вивчення документації позитивні, кандидатка запрошується до дитячого ністечка для бесіди з його керівництвом. Після цього відповідний звіт надсилається до інституту соціальної педагогіки в Мюнхені або академії Германа Глейнера в Інсбруці.

Залежно від рішення, яке приймається, кандидатка запрошується на 18-місячну практику в дитячому ністечку, або дістає пропозицію пройти тест на профпридатність перед практикою в ністечку, або дістає відмову.

У ході практики претендентка виконує обов'язки помічниці матері-виховательки в декількох сім'ях дитячого ністечка. За цей час кандидатка виявляє свої професійні та особистісні якості і сама знайомиться з умовами життя ерзацматері, перекоується в слушності або покаяковості обраного шляху.

Якщо рішення кандидатки залишається незмінним і вона далі прагне опанувати професію матері-виховательки, її запрошують до проходження тесту. Психологічний тест додатково перевіряє профе-

сіюну придатність претендентки. Тест має остаточно констатувати, чи має жінка здібності й хист, які вона продемонструвала під час практики, чи готова вона до ролі ерзацматері і чи варто їй продовжувати професійну підготовку в школі матерів.

У роботі докладно аналізується навчальна програма професійної школи матерів-виховательок для німецькоговірних країн. Програма розрахована на один навчальний рік (1031 учбова година протягом 35 тижнів і п'ятитижнева практика у 1991/1992 навч. році).

Усього в навчальній програмі дев'ять розділів: загальноосвітні предмети, психолого-педагогічні предмети, гігієна, профорієнтація і правознавство, культосвітні предмети, домоведення, додаткові навчальні заняття, практика. Дев'ятий розділ виходить за часові межі навчання в школі матерів і передбачає обов'язкові, пов'язані з фахом, семінари для ерзацматерів протягом перших трьох років їхньої професійної діяльності.

Навчання в школі завершується письмовим іспитом із психологічних та педагогічних дисциплін, після якого випускницям присвоюється кваліфікація "вихователь дитячого будинку".

Система навчальних предметів у школі матерів є досить усталеною, стабільною. Водночас вона постійно орієнтується на зміни, які відбуваються в педагогічній науці та практиці, і тому майже щороку до навчальної програми вносяться деякі доповнення або робляться виключення з неї. У дисертації розглядаються окремі такі зміни.

Аналіз навчальної програми школи матерів дає підстави для визначення певних аспектів і напрямків професійної підготовки виховательок у системі "SOS-Kinderdorf".

Така підготовка спрямована на:

- зовнішній світ, навколишнє середовище;
- суспільство, широке соціальне середовище;
- безпосереднє соціальне оточення;
- організацію побуту;
- особистість вихователя і вихованця;
- майбутнє вихованців.

Виділено два головні аспекти професійної підготовки матерів-виховательок:

- вплив на особистість самої матері, її розвиток у бажаному напрямку, формування в неї необхідних знань, умінь і навичок;
- вивчення матер'ям закономірностей психічного та фізичного

розвитку дітей, опанування нем методів виховного впливу на підростаччу особистість.

У навчальному процесі школи матерів багато уваги приділяється формуванню світогляду слухачок, розширенню їхніх знань про світ. Цьому сприяє вивчення як загальноосвітніх, так і вузькоспеціальних предметів. Слухачки одержують важливу науково обгрунтовану інформацію про світ, про місце в ньому людини, з'ясовують релігійні та філософські проблеми життя, чітко визначають власну світоглядну позицію. Багатий, різноманітний внутрішній світ матері-виховательки - необхідна умова гармонійного розвитку її прийомних дітей. Визначеність материнської позиції в житті стає запорукою формування чітких стабільних уявлень і переконань дитини.

Слухачки школи матерів поглиблюють свої знання у галузі суспільствознавства. Це відбувається насамперед у процесі вивчення релігійних предметів, діяльності засобів масової інформації, громадської роботи, основних соціальних проблем, соціальної педагогіки і соціальної психології, актуальних проблем молоді, молодіжного права, а також у ході ознайомлення з діяльністю соціальних заходів з-поза системи "SOS-Kinderdorf".

Вивчення суспільних предметів допомагає матеріям-вихователькам краще орієнтуватися в суспільному й громадському житті, чітко визначати свою громадську позицію. Завдяки цьому спілкування матері з дитиною чинить значний або й вирішальний вплив на процес формування в них ідейно-політичних поглядів та установок, на зайняття ними в майбутньому адекватної позиції в суспільстві.

У ході навчання матерів-виховательок виняткового значення надається підготовці їх до формування безпосереднього, найближчого оточення дитини: створення нової сім'ї, впливу на стосунки між дитиною та між дітьми і дорослими. На це спрямовано вивчення матеріям проблем релігійного виховання дитини, вікової психології, проблем школи, роботи з батьками, проблем статевого виховання, проблем пов'язаних із насильством у сім'ях, проблем реконструкції сім'ї та сімейної динаміки, особливостей роботи з важковиховуваними, методики проведення педагогічних і рольових ігор та організації свят. Цьому ж сприяє проведення різноманітних заходів у рамках дитячого містечка, де беруть участь і діти, і матері.

У концепції Германа Гмейнера величезного значення надається організації побуту сімей дитячого містечка. Підготовка матерів

до розв'язання побутових проблем здійснюється в ході вивчення предметів доведення (дієтика та гігієна харчування, раціональне господарювання), гігієни (педіатрія, аутогенне тренування, гімнастика й аеробіка), мистецтва (організація свят, інструментальна музика, спів, образотворче мистецтво). Опанування ерзацкаторями відповідних знань, умінь і навичок має значення не тільки для організації сімейного життя, але й для їх передачі вихованцям. Діти мають поступово засвоїти те, що вміє робити їхня мати. Тонку слухачки шкіли матерів не просто навчаються, а "навчаються навчати".

Формування всебічно розвинутої, гармонійної дитячої особистості підпорядковано весь процес професійної підготовки матерів-вихователок. Проте частина предметів, які викладаються в школі матерів, більш безпосередньо стосується власне особистісного аспекту виховання: релігійні та життєво важливі проблеми, релігійне виховання дитини, дитяча та юнацька література, вікова психологія, педагогічна психологія, виховання в дитячих будинках, олігофренопедагогіка, проблеми школи, робота з батьками, проблеми бездоглядності, статеve виховання, запобігання дитячій злочинності і робота з важковиховуваними.

Особистісному самовдосконаленню матерів-вихователок, а відтак і їхніх майбутніх вихованців, сприяють заняття з аутогенного тренування, гімнастики, рольових ігор, мови жестів, імпровізації, а також із предметів мистецького циклу.

Остаточний базаний результат перебування дитини в "SOS-Kinderdorf" - перетворення її на зрілого, соціально та особистісно відповідального громадянина. Вихід вихованця з дитячого ністечка і входження до широкого соціального середовища дає змогу об'єктивно оцінити результати виховання в дитячому ністечку. Тому вся діяльність ерзацкаторі повинна бути спрямована, по-перше, на забезпечення вихованцям нормального повноцінного дитинства, і, по-друге, на підготовку їх до майбутнього дорослого життя.

Порівняння глейнерівської моделі "SOS-Kinderdorf" з вітчизняною системою суспільного виховання дітей, позбавлених батьківської опіки, дозволяє чіткіше висвітлити основні недоліки останньої - офіціозність, жорстку регламентованість, емоційну відчуженість тощо. Необхідність рішучої перебудови такої системи стає з кожним роком дедалі очевиднішою. Проте перспективи в цій сфері досить невтішні. Це викликано як соціально-економічними, так і

суто педагогічними причинами, які тягнуться ще з попередніх десятиріч.

Однак, попри безліч несприятливих обставин, процес виховання позбавлених батьківської опіки дітей не може бути тимчасово зупинений, перенесений на потім. Сьогоднішні проблеми соціальної опіки над дітьми потребують їх розв'язання. У зв'язку з цим педагогічна спадщина Германа Гмейнера набуває ще більшого значення для професійної підготовки вихователів в умовах розбудови національної системи виховання в Україні.

На жаль, у фаховій підготовці українських педагогів зберігається серйозна і загалом досить небезпечна прогалина - ідеться про фактичну відсутність системи професійного відбору та навчання вихователів, які б цілеспрямовано готувалися до роботи з дітьми - вихованцями дитячих будинків та шкіл-інтернатів. Найчастіше вихователями стають звичайні вчителі-предметники, які не завжди володіють методикою позасімейного виховання. З роками більшість із них, звичайно, набуває необхідного досвіду, але нерідко часові втрати обертаються втратами психолого-педагогічними.

Ще більше проблем виникає з технічними, обслуговувачим персоналом. Тут взагалі не ідеться про будь-який професійний відбір та педагогічну підготовку. Частіше прийом на роботу зумовлюється випадковими модами педагогічних завдань чинниками: місцем проживання, пропискою, розміром платні та ін.

Система "SOS-Kinderdorf" дає приклад, можливо, найоптимальнішого розв'язання проблеми набору та професійної підготовки людей, які безпосередньо працюватимуть з вихованцями дитячих ністечок, - матерів-виховательок. Ерзацмати - це та ланка гмейнерівської виховної структури, на яку лягає основний тягар і відповідальність за долю дітей, і аналогів якої фактично немає в сучасній вітчизняній структурі суспільного виховання. Відповідно немає і системи підготовки таких працівників.

Дуже перспективним могло б бути дослідження переваг гмейнерівської моделі із засадами української народної педагогіки. Ідеї людяності, доброти, любові, що пронизують цю систему виховання, створену українським народом, близькі і педагогічним поглядам Германа Гмейнера. Обов'язковим елементом притаманне ставлення до дитини як до істоти, що потребує постійної уваги, піклування з боку батьків, інших дорослих людей.

У закінченні підсумовуються результати проведеного досліджен-

ня, формулюється висновки.

Гейнерівська концепція та її практичне втілення передбачають якнайбільше наближення умов виховання покинутих напризволяще дітей до умов сімейного життя. Сім'я дитячого ністечка - це те середовище, у якому створиться багато сприятливих показників, як власне педагогічних, так і суто соціальних, для корекції поведінки та характеру дітей, позбавлених звичайного сімейного оточення.

Підготовка матерів-вихователок дитячих ністечок однією із найважливіших її елементів має теоретичне та практичне психолого-педагогічне навчання. Матері навчаються брати на себе відповідальність за виховання дітей, створювати навколо них атмосферу стабільності і захищеності.

Жінка, яка зважилася взяти на себе важкий тягар повсякчасної опіки над чужими дітьми, повинна бути готова до розв'язання численних проблем як побутового, так і суто педагогічного характеру. Тому процес професійної підготовки матерів-вихователок у системі "SOS-Kinderdorf" відзначається високим ступенем практично-"життєвої" доцільності. Послідовне втілення в практику виховання безпритульних дітей сімейного принципу орієнтує діяльність матері дитячого ністечка на виконання двох ролей - ерзацматері і педагога.

Висока ступінь відповідальності за долю ввірених дітей зумовляє серйозні вигоди в питанні про те, кому буде доручено піклуватися про вихованців дитячих ністечок. Відтак важливою передумовою успішної підготовки матерів-вихователок до праці в ністечках є система всебічного, психологічно обґрунтованого професійного відбору кандидаток, яка вклячає докладне вивчення об'єктивних характеристик, тестування та практичну перевірку їхніх фахово-педагогічних, морально-психологічних і господарських якостей.

У ході професійної підготовки матерів-вихователок дитячих ністечок великого значення надається вивченню предметів психолого-педагогічного циклу, які мають виразну практичну спрямованість і безпосередньо зорієнтовані на проблеми виховання дітей у системі "SOS-Kinderdorf".

Підготовка ерзацматерів до майбутньої професії здійснюється через опанування знань, умінь і навичок у різноманітних сферах діяльності, що має на меті забезпечити умови для ефективного впливу на особистісний розвиток та організацію побуту вихованців. Для Германа Гейнера та його послідовників кінцевим підсумком,

бажаним результатом кількарічного перебування дитини в сім'ї дитячого містечка є формування гармонійної, активної, соціально адекватної і позбавленої непотрібних комплексів особистості. У цьому простежується чітка аналогія з цілями вітчизняної системи соціального догляду. Проте методи і конкретні результати двох педагогічних систем помітно відрізняються.

Зрозуміло, ерзацматері дитячих містечок - реальні живі люди, наділені різноманітними вадани і чеснотами. Жодна з них не являє собою якоїсь "ідеальної" матері, перед кожною є чималий простір для підвищення її фахового та морально-психологічного рівня. У зв'язку з цим професійна підготовка матерів-вихователюк передбачає їх постійне психолого-педагогічне самовдосконалення, сприяє розв'язанню їхніх власних життєвих та особистих проблем, спирається на широку систему соціально-економічного захисту вихованців і співробітників дитячих містечок.

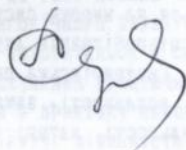
Гнейнерівська педагогічна система криє в собі великі потенційні можливості, використання яких найбільшом міром залежить від діяльності матері-вихователюки дитячого містечка. Мати-вихователюка - центральна постать виховного процесу. Тому її фахові підготовці і надається такого великого значення в системі "SOS-Kinderdorf". Головне завдання полягає в тому, щоб навчити матерів творчо, нестандартно, відповідально мислити та діяти при розв'язанні найрізноманітніших теоретичних або практичних проблем.

Основний зміст роботи відображено в таких публікаціях:

1. Проблеми підготовки вихователюв до роботи з дитиною в "SOS - Дитяче село" в педагогічній спадщині Германа Гнейнера // Формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки майбутнього вчителю: Тези допов. міжвуз.-наук.-практ. конф., 29-31 травня 1991 р. - К., 1991. - Ч. I. - С. 88-89.
2. Проблеми виховання дітей-сиріт у педагогічній спадщині австрійського педагога-гуманіста Германа Гнейнера // Проблеми формування загальнолюдських цінностей в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителю: Допов. міжнар.-наук.-практ. конф., 26-30 червня 1991 р. - Вікниця, 1991. - С. 143-146.
3. З досвіду підготовки вихователюв-матерюв "SOS-Kinderdorf" в Австрії // Формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки майбутнього вчителю: 36.наук.-прац. - К.,

1992. - С. 118-128.

4. Эстетические аспекты воспитания детей-сирот системы "SOS-Kinderdorf" // Актуальные проблемы современной педагогической науки и практики: Сб. научн. статей / Под ред. Г.П.Мевченко и И.И.Карпенко. - Луганск, 1993. - С. 41-46.

Друк офсетний. Тир. 100 пр. Зам. 11. Безплатно.

АОД КДПІ ім. М. П. Драгоманова, Київ, Пирогова 9.

AB 28.720

AB 28.720